

Znanstvena iskustva i dometi arhiva i arhivista Bosne i Hercegovine u toku 20. Stoljeća

KOŽAR, Azem, *Scientific experiences and achievements of Bosnian-Herzegovian archives and archivists during the 20. century*. *Atlanti*, Vol. 19, Trieste 2009, pp. 93-104.

Original in Serbian, abstract in English, Italian and Slovenian, summary in English

Keywords: *archival science, archives, archival activity, science, scientific experience, archival journals, archival counseling, International Institute of archival sciences, Bosnia and Herzegovina, 20. Century*

Bosnia and Herzegovina went through six administrative systems during the last century. Each of them was unique in its own way, even regarding the understanding of role that archives have in the society as professional and scientific institutions, and role of archival science as an established science. Basically that was a rather negative view and general stand taken by these governments towards archival science, especially since the foundation of Archive of Bosnia and Herzegovina in year 1947. Even after that this relation did not radically change, but the change came gradually. However, since the seventies, archives were able to participate in a scientific work, but that was something of nominal rather

Uvodne napomene

Za pravilno shvatanje svake posebne znanstvene discipline neophodno proniknuti u neke okvirne postulate znanosti. Ovo je dodatno važno za arhivistiku čija teoretska dimenzija nije na zavidnoj razini – kako u svijetu tako i posebno u Bosni i Hercegovini.

Svaka znanost se zasniva na trima pretpostavkama: da istina postoji, da se istina može saznati, te da ta istina ima određenu vrijednost. Nauka daje odgovore na logičke i teorijske odnose među pojavama (koji se naučnom logikom mogu prikazati samo kao odnosi između određenih pojmova), postavljenim u vidu naučnih hipoteza, čije se postojanje otkriva u postupku naučnog istraživanja. To implicira otkrivanje određenih naučnih zakonitosti koje se sadrže u općem, stalnom, nužnom i suštinskom odnosu među pojavama¹.

Svaka znanost ima svoje norme, tj. mjerila znanstvene istine. Znanstvena spoznaja se mjeri objektivnošću, logičnošću, sistematičnošću, provjerljivošću, skladnošću itd. Zadaci znanosti su “da prikupi podatke, da ih opiše, da ih klasifikuje, da objašnjava i razumeva, da predvidi događaje i kontroliše pojave, i na kraju, da iskaže vrednosni sud o njima”².

Smisao znanosti je u nastojanju da se dosegne apsolutna istina. Svoj vrijednosni sud o znanosti izriče metodologija znanosti. Na osnovu naznačnog može se konstatirati da je znanost specifična ljudska djelatnost, složen i dinamičan društveni proces koji se obavlja planski i svrshodno, čijim se rezultatima koristi ljudsko društvo³.

Znanost ima svoju strukturu koju čine: predmet i metod, naučno saznanje o predmetu i metodi i zabluda i pogreške znanosti, te svoj predmet i cilj istraživanja. U najkraćem predmet znanosti je općost, zakonitost i pravilnost, a cilj znanosti je znanstvena hipoteza i znanstveno objašnjenje.

Znanost ima određena svojstva koja je i čine znanošću. Među njima čine se najznačajnijim:

1. predmetnost,
2. provjerljivost znanstvenih saznanja,
3. relativna istinitost znanstvenog saznanja,

1. Azem Kožar, *Historija Bosne i Hercegovine*, (dalje: A. Kožar, *Historija*), Tuzla 2007, 7.

2. Đuro Šušnjić, *Metodologija nauke, kritika nauke*, (dalje: Đ. Šušnjić, *Metodologija*), Beograd 1999, 11.

3. A. Kožar, *Historija*, 8-9. Riječ “znanost” potječe od izraza “znati”, te označava stanje znanja, odnosno sveukupno znanje. Riječ “nauka” se koristi kao sinonim riječi “znanost”, mada neki naučnici razlikuju ova dva pojma kao odnos općeg (znanost) i posebnog (nauka). Grčki naziv za nauku je *episteme* (što znači razumjevanje, znanje, znanost, spoznaja, studij i dr.), latinski naziv je *scientia*, engleski i francuski *science*, njemački *Wissenschaft*, itd.

4. samorodnost znanosti,
5. sistematičnost znanosti,
6. racionalnost,
7. društvena svrshodnost,
8. razvojnost,
9. neutralnost⁴.

Već je naglašeno da znanost čine znanstvene oblasti (srodne znanosti) i znanstvene discipline kao tačno određene znanosti, koje se dalje dijele na znanstvene poddiscipline. Svaka od njih (znanstvenih oblasti, discipline i poddiscipline) čini sistematizirani skup znanja stečenih metodologijom. Klasifikacija (podjela) znanosti može se vršiti na više načina. Najčešći kriteriji pri tome su predmet i metod. Među mnogobrojnim sistemima klasifikacije najznačajniji je, i najviše se primjenjuje, sistem Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK). Po njemu čitavo ljudsko znanje je podijeljeno na deset velikih grupa obilježenih sa brojevima od 0 do 9. Prema preporuci "Organizacije za ekonomsku kooperaciju i razvitak" (OECD) nauke se dijele na: prirodne znanosti, tehničke znanosti i tehnologija, medicinske znanosti, poljoprivredne znanosti, društvene znanosti, humanističke znanosti⁵.

Znanstveni metod predstavlja način dolaženja do znanstvenog saznanja, primjenom određenih procedura – tačno utvrđenih i provjerenih, tj. određenom znanstvenom metodologijom. Metodologiju znanosti, ustvari, čine pravila igre (logička, tehnička, organizacijska i stratejska – heuristička) kojima se dolazi do znanstvenog saznanja.

Znanstvenim metodom kao sastavnim dijelom znanosti se dolazi do spoznaje, a isti je određen predmetom same znanosti. Metod se sastoji od koncepcija, postavki i principa, konceptualizacije istraživanja, izrade projekta istraživanja i njegove provjere, obrade i interpretacije podataka. Metod mora odgovarati karakteristikama predmeta, mora da se prilagođava istraživanju konkretizacijom principa i pravila metoda.

Metodi istraživanja su instrument istinitog znanstvenog saznanja. Njih čine: principi i pravila metoda i faktička primjena metoda. Prvi čine racionalnu (teorijsku), a drugi iskustvenu stranu znanstvenog metoda. Svaka teorija je samo opća orijentacija u istraživanju, a ne i spoznaja o iskustvenim odnosima u stvarnosti. Dobar primjer za to je stajalište Karla Marksa. Naime, za njega je religija oblik iskripljene (odrođene) svijesti, što bi značilo da je teorijski odredio negativnom. Međutim, pri kritici judeo-hrišćanske tradicije on je priznao revolucionarnu ulogu ranom hrišćanstvu. Tako on kaže "religija je izraz bijede", ali odmah dodaje "i protest protiv bijede", što znači da ona nije samo oblik otuđene već i kritičke svijesti⁶.

U najkraćem: znanstveno-istraživačke metode su najvažniji instrumenti znanstvenog saznanja i osnovna supstanca svakog znanstvenog istraživanja. To svakako nije nimalo lahak zadatak. Prema Karlu Marksu: "Nema širokog drumca koji vodi u nauku, i samo oni imaju izgleda da će se popeti na njene svetle visove koji se ne plaše umora pri veranju njenim strmim stazama"⁷.

Kada je arhivistika u pitanju onda se može konstatirati da je ona zaokružena znanstvena disciplina, koja ima svoj predmet istraživanja, svoje jasno definirane ciljeve i zadatke, te sredstva i me-

then pragmatic character and meaning. Certain results were achieved. However, in process of dissolution of former socialistic Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina experienced, while facing with horrors of war, huge decadence in this area as well. Large quantities of archival material were destroyed and capacities of archives, both in space and personnel, were reduced, while existing archival legislation lost its validity. After the war ended in 1995. the process of transition and normalization was rather slow so even until now no legal, administrative nor professional – archival system has not been established. Consequences of such events are catastrophic, and that fact is rarely known because very little effort was spent in researching this subject, therefore texts dealing with this particular issue are rare..

KOŽAR, Azem, Esperienze scientifiche e successi degli archivi e degli archivisti della Bosnia Eerzegovina nel XX secolo. Atlanti, Vol. 19, Trieste 2009, pp. 93-104.

Bosnia ed Herzegovina sono passate attraverso sei sistemi amministrativi nel corso del XX secolo. Ognuno di essi era unico nella propria maniera, anche riguardo alla comprensione del ruolo degli archivi nella società come istituzioni professionali e scientifiche ed il ruolo dell'archivistica come scienza acquisita. In sostanza vi era una visione piuttosto negativa ed una generale presa di posizione da parte di questi governi verso l'archivistica, specialmente a partire dalla fondazione dell'Archivio di Bosnia ed Herzegovina nel 1947. Anche dopo ciò questo rapporto non è radicalmente cambiato, ma il cambiamento è intervenuto con gradualità. Comunque a partire dagli anni settanta gli archivi hanno potuto partecipare ad un lavoro scientifico, ma ciò in maniera piuttosto nominale che effettiva. Alcuni risultati sono stati ottenuti. Tuttavia, nel processo di dissoluzione dell'ex Jugoslavia socialista, la Bosnia e la Herzegovina hanno sperimentato, nel fronteggiare gli orrori della guerra, una vasta decadenza anche in quest'area. Grandi quantità di materiale archivistico sono state

4. Dževad Termiz, *Metodologija društvenih nauka*, Sarajevo 2003, 12; A. Kožar, *Historija*, 9. Svako od naznačenih svojstava znanosti zahtjeva posebna objašnjenja što nije cilj ovog rada.

5. A. Simonjić, *Znanost*, 20-22.

6. A. Kožar, *Historija*, 13-14.

7. Karl Marks, *Kapital*, I, *Predgovor francuskom izdanju*, Beograd 1947.

distrette, e le capacità degli archivi, sia in termini di spazi che di personale, si sono ridotte, mentre la legislazione archivistica in essere ha perso la propria validità. Dopo la fine della guerra nel 1995, il processo di transizione e normalizzazione è stato abbastanza lento, così che finora alcun sistema archivistico legale, amministrativo o professionale è stato ancora messo in atto. Le conseguenze di un tale atto sono catastrofiche, e tale fatto è poco noto perché molto poco sforzo è stato compiuto nella ricerca al riguardo, così che sono rari i testi che si occupino di tale particolare argomento.

KOŽAR, Azem, Znanstvene izkušnje in dosežki pri arhivistih in v arhivih Bosne in Hercegovine v XX. stoletju. Atlanti, Zv. 19, Trst 2009, str. 93-104.

V prejšnjem stoletju je Bosna in Hercegovina prešla skozi šest upravnih in administrativnih sistemov. Vsak od njih je bil poseben, še posebej, če ga motrimo skozi vlogo arhivistov v določenem obdobju in skozi vlogo arhivske znanosti, ki jo je imela v določenem obdobju. Moramo reči, da je bila v preteklosti izkušnja pogledov na arhiviste in arhive žal negativna in se je začela spreminjati na pozitivno šele po ustanovitvi Bosne in Hercegovine v letu 1947. Vseeno pa je treba reči, da je spreminjanje iz negativnosti proti pozitivnosti nastajalo počasi in se boljši pogled na arhive ni zgodil nenadoma. Tako je šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja nastala možnost, da so arhivi lahko pričeli znanstveno delati in poslovati tudi v pragmatičnem pomenu. Zavedamo se, da je tudi vojna po koncu Jugoslavije in pri nastajanju nove Bosne in Hercegovine prinesla veliko sprememb tudi v arhivskem gradivu, saj je bili kar nekaj gradiva uničenega, prav tako pa tudi skladiščne kapacitete, več arhivistov je odšlo, tako da je bila situacija grozljiva. Situacija je začela postajati boljša po koncu vojne leta 1995, ko je nastala tranzicija in se je pričel proces normalizacije. Normalizacija je seveda počasna, še posebej na področju pravnih zadev, administracije in tudi kar zadeva znanstvenosti, saj se malo piše in so vloženi le minimalni napori za raziskave, kar se nam pa zdi katastrofično.

tode kojima iste ostvaruje. Bavi se proučavanjem unapređenja metodologije stručnog rada u arhivskoj djelatnosti, utvrđivanjem stručnih i naučnih principa, propisa i standarda u ophođenju sa arhivskom građom kao predmetom svog rada od njenog nastajanja do valorizacije svih oblika njene vrijednosti.

Arhivistika se za status znanosti izborila u 20. stoljeću. Ona je znanost zato što u proučavanju složene arhivske problematike primjenjuje znanstvenu metodologiju, bilo da teorijske postavke primjenom utvrđenih znanstvenih principa i načela potvrđuje u arhivskoj praksi ili da kroz praktična iskustva dolazi do znanstvenih sinteza. Upravo karakter predmeta izučavanja arhivistike (a to je arhivska građa) čini ovu znanost više praktičnom nego teorijskom disciplinom. Iskustveno potvrđena metoda i pravilo daju znatno učinkovitije efekte od onih koji traže uklapanje u krute teorijske formulacije. Otuda je uobličavanje posebnih znanja u opće pravilo (tj. induktivni sistem spoznaje) za arhivistiku metodološki znatno prihvatljiviji nego što bi to bio obrnuti deduktivni sistem. U arhivističkoj praksi ima toliko specifičnosti koje je veoma teško podvesti pod dostignute teorijske postavke. U osnovi uspješna arhivistička metoda je ona koja može da odgovori na dva fundamentalna zahtjeva:

- da osigura najpotpunije, najracionalnije i najsavršenije čuvanje i očuvanje ukupne arhivske građe i
- da omogućući najbrži, najjednostavniji i najefikasniji pristup do činjenica i informacija iz registraturne i arhivske građe⁸.

U cjelokupnom razvojnom procesu zadaci su arhivistike bili u tijesnoj vezi sa zadacima arhiva i arhivske službe u cjelini. Zbog toga je najčešće arhivistika definirana kao znanost o arhivima, tj. ustanovama koje vode cjelovitu brigu o ukupnoj produkciji dokumenata na određenom administrativnom prostoru ili u određenoj djelatnosti. Međutim, zadaci su savremene arhivistike znatno širi i obuhvataju čitav niz praktičnih i teorijskih pojmova i postupaka u djelovanju arhiva i kompleksan su sistem stručnih postupaka u ophođenju s arhivskom građom.

Savremena arhivistika daje odgovore na pitanja koja se neposredno ili posredno tiču arhivske građe od njenog nastajanja, preko evidentiranja i organiziranog prikupljanja, pravne, fizičke i tehničko-tehnološke zaštite, vrednovanja, stručne arhivističke i informatičke obrade, sve do publikovanja i korišćenja u različite svrhe (za ostvarenje prava pojedinca i institucija, za znanstvene, kulturno-obrazovne i druge svrhe). Pri ostvarenju ovih zadataka arhivistika, služeći se historijskom metodom, istražuje kako su i na koje sve načine u određenim vremenskim razdobljima pojedini dokumenti spajani u veće cjeline (skupine), kakva je struktura tih skupina dokumenata, kako je izvršen njihov unutrašnji raspored itd. Izučavajući ova pitanja arhivisti su još u prvoj polovini 20. stoljeća došli do spoznaje o organskom jedinstvu arhivskih dokumenata u skupine arhivskih dokumenata na osnovu njihove provenijencije, koji je sve do danas ostao općeprihvatljivi i temeljni arhivistički princip.

Arhivistika proučava razvojne oblike dokumenata kao dijela arhivske građe, nastojeći da utječe na njihov oblik i strukturu. Iz toga proizlazi potreba da se arhivi, kao ustanove primijenjene arhivistike, konstruktivno bave svim pitanjima nastajanja dokumenata onako

8. Azem Kožar, *Pomoćne historijske znanosti i Arhivistika*, (dalje: A. Kožar, *Pomoćne historijske znanosti*), Tuzla 2004, 135-136.

kako su oni nastajali uz adekvatno vrednovanje baš od te početne (nastajuće) faze svakog dokumenta. Takva racionalno oblikovana i cjelovito sačuvana skupina dokumenata po preuzimanju u arhiv prolazi kroz dalji intezivan stručni rad u postupku arhivističkog sređivanja i obrade. Kao rezultat tog postupka nastaju informativna sredstva, kao svojevrsan posrednik između arhivske građe i njenih korisnika. Otuda su i ova pitanja od bitnog značaja za arhivistiku, te ih je neophodno konstantno izučavati i usavršavati: sve u sprezi sa potrebama i dosezima vremena i društva u cjelini.

Ove naznake dovode do konstatacije da je arhivistika znanstvena disciplina koja se bavi, prije svega, organskim skupinama dokumenata, a u okviru njih (ne izolirano) arhivskim dokumentima kao njenim sastavnim dijelovima, o tome kako se u njima najsvrsishodnije organizira i uređuje arhivska građa, kako se najracionalnije oblikuju informativna sredstva o arhivskoj građi tih arhivskih skupina, te koji su najučinkovitiji modusi njenog korišćenja za osobne, znanstvene i druge društvene potrebe. Osim toga, arhivistika proučava i pravne norme na kojima se zasniva rad arhiva i arhivske službe, nastojeći da ih učini racionalnim i sveobuhvatnim okvirom kako za adekvatnu primjenu trenutnih pravnih određenja tako i za njihovu otvorenost za promjene koje generiraju nove znanstvene spoznaje⁹.

Zadaci arhivistike u tijesnoj su vezi i sa njenom ulogom u sistemu društvenih i informacijskih znanosti. Arhivistika mora da prati, usmjerava i doprinosi općem društvenom razvitku da generira nove znanstveno-tehnološke domete, tj. da ide u korak s vremenom ali istovremeno i da traga za novim idejama i novim metodama rada koje nameće dinamičan društveni razvoj, razumljivo na krajnje naučnoj osnovi. Otuda su savremene tendencije u arhivistici usmjerene na stvaranje znanstvenih normi čija primjena neće biti ograničena u vremenu i prostoru, već će imati širu i dugoročniju važnost i značaj¹⁰.

Značajno nove zadatke pred arhivistiku donijele su dinamične promjene u sferi informatičkih tehnologija. Arhivistika se u svemu tome snašla, prolazeći put od klasične društvene znanosti do informacijske znanosti gdje joj je, po predmetu njenog rada, i odgovarajuće mjesto.

Intenzitet tog svojevrsnog „prestrojavanja“ arhivistike uvjetovale su brojne okolnosti, posebno one koje su u vezi sa globalizacijskim procesima i informatičko-tehnološkim napretkom određenih zemalja. Tako se još uvijek arhivistika u određenim sredinama bavi klasičnim pitanjima znanosti, koji se u osnovi svodi na fetišiziranje originalnog papirnato dokumenta. U razvijenim, pak, sredinama arhivistika participira u obogaćivanju dometa informatičkih znanosti, nastojeći da utječe na procese trajnosti i kvaliteta informacija.

U obje statusne pozicije arhivistika je nedvojbeno važna integrirajuća znanost. Njena integrirajuća svojstva u klasičnoj dimenziji su nesporna i prepoznatljiva kada su u pitanju historija i njene pomoćne discipline (paleografija, diplomatika i dr.), pravo i pomoćne pravne discipline (administrativno uređenje i tok dokumenata u okviru kancelarijskog poslovanja i sl.), te ekonomija koja se dominantno koristi u brojnim kvantitativnim analizama, statističkim i drugim pokazateljima iz arhivske građe.

SUMMARY

Archival knowledge is without a doubt necessary for Bosnian-Herzegovina society and it uses it often. During 20. Century a certain scientific and professional infrastructure has been established (regulations, institutions, societies) and it tries to perform its duties adequately. However, this infrastructure is rather lacking so it is usually reduced to performing the most basic everyday tasks, mainly so that archival duties would not hamper the administration. For creative, professional dimension of the activity needed optimal conditions have not been met. Classical function of archival science in Bosnia and Herzegovina is still dominating, even if its declining as it slowly adjusts itself to modern needs of informatics society. And that is not an issue. The dynamic are the real issue, and that complex question holds concepts, possibilities and mechanisms of power centers (state organs) on one side, and archivists and archival institutions on the other. For creative, professional dimension of the archival activity needed optimal conditions have not been met. in 20. Century. Still, many archives and archivists made huge results in this area that are relevant to archival science in general, and that contribute to status of archival science in Bosnia and Herzegovina. In this area relevant results have been achieved by publishing archival journals (Herald of archives and archival Society of Bosnia

9. Azem Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi*, knj. 2, (dalje: A. Kožar, *Arhivistika 2*), Tuzla 2005, 127-136.

10. A. Kožar, *Arhivistika 2*, 127-136.

and Herzegovina, Archival practice, etc.) and by organizing and constantly improving the quality of international scientific conferences in the country (counseling "Archival practice" in Tuzla, etc) and abroad ("Sodobni arhivi" or Contemporary archives in Maribor, the International archival conference in Maribor and Trieste, annual and thematic conferences of archivists in Croatia, Vojvodina, etc.). Development of archival science is simulated by the fact that today's society generates changes itself that are necessary part of globalization and civilization processes. However, certain inadequacies for the growth of archival science are found in lack of understanding by power centers of all levels, mainly because they lack any knowledge related to this matter. They want to create obedient and not scientifically founded archival activity, so their vision of development for this science is non existing. They mainly succeed in this because the lack of optimum quantum of archival knowledge among archivists, especially in managing structures in archives, among those who influence strategy and plans of development. This is well known but constantly ignored truth. Politically obedient staff in uniform of an archivist has no interest in radically changing the situation. When all this is taken under consideration it is not surprising that the First Congress of archivists of Bosnia and Herzegovina (held at Ilidža near Sarajevo, from 2. to 4. of November 2006.), as many

Integrirajuća funkcija arhivistike kao informacijske znanosti se, između ostalog, ogleda u njenoj vezanosti sa semiotikom (znanosti o znakovima), teorijom informacija (znanosti o načinu prenošenja informacija), komunikologijom (znanosti o komunikacijskim sistemima između proizvođača i potrošača informacija) i dr. Arhivistička informacija veoma je važna i kao savremena ali znatno više kao informacija o minulim kulturnim i društvenim procesima. Sam značaj arhivističke informacije čini arhivistiku značajnom za sve znanosti čija znanja omogućavaju njen brz transfer do konzumenata svih vrsta. Razumljivo, u tom složenom informacijskom procesu su neminovna integriranja znanja različite provenijencije u čemu arhivistička znanja imaju veliki značaj¹¹.

Pravna osnova znanstvenog rada u arhivima

Organizirana arhivska djelatnost na području Bosne i Hercegovine ustrojena je tek nakon Drugog svjetskog rata i spada među najmlađe djelatnosti ove vrste na Balkanskom poluotoku. Razumljivo, to je imalo bitnog odraza na ukupno stanje arhivske građe kao i na organizacione, stručne i posebno na znanstvene domete arhivske djelatnosti.

U funkcioniranju arhivske službe Bosne i Hercegovine evidentne su tri etape: prva, (od osnivanja do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992) predstavlja vrijeme uobličavanja, ustrojavanja i uopće zrenja i stasavanja, čija je kulminacija postignuta upravo pred rat, tj. na kraju 1991. godine; druga etapa obuhvaća ratno vrijeme (1992–1995) koje je donijelo destrukcije svih vrsta; treću etapu, koja je u toku, čini vrijeme od Dejtonskog mirovnog sporazuma (1995), a karakteriše ga obnova arhivske mreže i arhivske djelatnosti u cjelini¹².

Pravo i mogućnost da se arhivi, kao ustanove u oblasti kulture, bave znanstvenim radom po prvi put je uređena *Zakonom o arhivskoj građi Bosne i Hercegovine*¹³. Te odredbe su potom uobličene i doradene *Zakonom o arhivskoj djelatnosti* (članovi 37 i 39)¹⁴. Član 37 *Zakona* prilikom nabiranja poslova koje obavljaju arhivi od ukupno 14 stavova u četiri posebna stava (8, 9, 11 i 12) prilično određeno utvrđuje djelatnosti koje imaju karakter znanstvenog rada i to:

„(...)

- vrše istraživanje u svrhu kompletiranja arhivske građe,
- izrađuju naučno informativna sredstva o arhivskoj građi,
- objavljuju arhivsku građu, izdaju publikacije i stručne časopise o toj građi,
- organizuju predavanja, izložbe, simpozije i druge oblike kulturno-obrazovne i naučno istraživačke djelatnosti“.

U članu 39 *Zakona* utvrđeni su i poslovi koje obavlja Arhiv Bosne i Hercegovine kao matična arhivska ustanova u Bosni i Hercegovini. U stavu 3 ovog člana stoji:

„bavi se naučnoistraživačkim radom iz oblasti arhivske djelatnosti i objavljuje rezultate tog rada“. Dakle, Arhiv Bosne i Hercego-

11. Stevica Krsmanović, *Poslovna informatika*, Beograd 1989, 7-10; Azem Kožar, *Arhivistika kao integrirajuća nauka*, u «Atlanti», vol. 16, Trst 2006, 211-215.

12. O osobnostima funkcioniranja arhivske službe u svakoj etapi svoga razvoja više vidi: A. Kožar, *Pomoćne historijske znanosti*, 151-159.

13. Zakon je objavljen u «Sl. list SR BiH», br. 9/74. Razumljivo, odredbe ovog Zakona bile su rezultat opredjeljenja na južnoslavenskoj i svjetskoj razini arhivske struke. Za južnoslavensku razinu bile su prelomne odluke sa Treće skupštine arhivista u Ohridu 1958. godine kada je kao jedan od četiri zadatka arhiva postao i naučni zadatak. Na međunarodnoj razini ova opredjeljenja utvrđena su na arhivskim kongresima u Bruxellesu (1964), Madridu (1968) i Moskvi (1972).

14. Zakon je objavljen u «Sl. list SR BiH», br. 21/87.

vine je imao centralnu (koordinativnu) funkciju i u sferi znanstvenoistraživačkog rada.

Stručna i znanstvena sfera nisu u pravnoj regulativi razdvojene, tj. nisu implicite izolirano definirane, već su uređene kao tijesno međusobno povezane: bilo da se međusobno dopunjavaju ili da se naučna dimenzija nadovezuje na stručni rad. To je svakako odraz shvatanja zakonodavaca s jedne strane i arhivista s druge strane o karakteru poslova koje arhivisti obavljaju. Sve dileme su uglavnom posljedica isprepletenosti stručnog i znanstvenog, tako da se u procesu stalnog usavršavanja u ophođenju sa arhivalijama sve više oblikuje znanstvena dimenzija poslova. To je zaista neminovan i na neki način zakonit proces. U ostalom, svaka stručna metodologija se mora zasniвати na određenim znanstvenim postavkama. Po shvatanjima većine arhivista znanstvena dimenzija djelatnosti dolazi do izražaja u izradi znanstvenoobavještajnih sredstava i u objavljivanju arhivske građe. Neki su tome dodavali i arhivske publikacije (časopise i dr.)¹⁵. Međutim, ako se imaju u vidu predmet, cilj i zadatak arhivistike kao znanosti uopće (kako klasične tako i naročito informacijske), onda se može konstatirati da su ova stajališta nedostatna i uz to praktično prevaziđena. Naime, sobzirom na brze promjene u sferi informatičkih tehnologija, koje se na arhivistiku reflektiraju prije svega dinamičnom promjenom nosioca informacija (umjesto papira to su različiti nosioci elektronskih zapisa), uloga arhiva se sve više kreće ka njihovom uobličavanju u moderne multimedijске centre. Ta svojevrsna pretvorba arhiva iz klasičnih ustanova u posrednike između korisnika informacija (ne i same arhivske građe) počela je prije nekoliko decenija, ali ona još uvijek traje i izvjesno je da će još dugo trajati¹⁶. To je na znanstvenom planu novi izazov, novi sadržaj stručnog i znanstvenog rada. Između ostalog, arhivistička znanstvena doktrina se sve više okreće informacijskim umjesto društvenim i humanističkim znanostima.

Disolucija bivše SFRJ u periodu od 1991. do 1999. godine donijela je brojne promjene u dotadašnjem prilično monolitno uređenom arhivskom prostoru, pa i na planu pravne regulative znanstvene djelatnosti arhiva. To se posebno odrazilo na administrativno decentralizirani prostor Bosne i Hercegovine.

Zakonom o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine¹⁷ uglavnom je utvrđena nadležnost bosanskohercegovačkih arhiva u sferi znanstvenog rada u mjeri i na nivou u kojem je bila utvrđena i prije rata. Određena pojačanja ovog sektora rada arhiva sadržana su u stavu „I“ člana 31 koji glasi:

„obnašaju i druge poslove iz oblasti arhivske i inih pomoćnih povijesnih i informacijskih znanosti“.

Dakle, osim doratnih stajališta o arhivistici kao pomoćnoj historijskoj znanosti ovdje je ugrađena i njena informacijska dimenzija, što je dobro. Međutim, reducirana uloga Arhiva Bosne i Hercegovine, koji je ovim Zakonom izgubio doratne atribute matične arhivske ustanove, odrazila se i na planu znanstvene djelatnosti. U čl. 35 Zakona u okviru utvrđenih sadržaja rada i nadležnosti Arhiva se ne pominju poslovi znanstvenooistraživačkog rada. Arhiv se u duhu čl. 31 može, kao i ostali arhivi, baviti znanstvenooistraživačkim radom, ali mu je koordinativna funkcija za bosanskohercegovački prostor uskraćena, što nije dobro. Entitetski arhivi (Arhiv Federacije Bosne i

other conferences, has been completely turned to inventory of the past with little ideas that open a vision of development of archival activity which can only be brought by increase of scientific knowledge. Even things that were new and constructive at the Congress came from foreign archivists. The locomotive of knowledge could not be started by empty phraseology and dogmatism of cadre merely obedient to the political system. All this confirms the belief that autonomy of the archival service in Bosnia and Herzegovina does not exist. Therefore, scientific improvements in Bosnian archival science can only be accomplished by overcoming traditionalism and conservatism inside the profession, by liberating the profession from control of politics, and breaking with constant lacking of subjective (internal) and objective (external) nature. Resolution and development of fundamental professional and scientific issues in spirit of profiled standards must be the fuel of further development. Some Bosnian-Herzegovina specificities must also find place in new professional and scientific solutions. These processes must start right away, as better conditions for their resolution must not be waited for, since new models and solutions can be found during the realization of process. For example: valuation of electronic data can not be postponed until entire legal regulations are completed, nor the principle of contextual evaluation can not be applied, etc. Therefore, even though optimal solutions are

15. Miloš Milošević, *Naučno-obavještajna sredstva i naučna djelatnost arhiva*, u «Priručnik iz arhivistike», Zagreb 1977, 201-206.

16. Peter Pavel Klasinc, Živana Hedbeli, *Vizija strategije dostupnosti registraturnog i arhivskog gradiva*, u «Zbornik radova», Sarajevo 2006, 351-361.

17. Objavljen u «Sl. glasniku BiH», br. 16/2001.

conditioned by creation of general framework, or macro framework, archivists should deal with every professional and scientific issue in the spirit of common goals and values of archival science and other related sciences. In that way, during the "process" itself, scientific archival flows of knowledge will be moved and guided, which is best (and only) therapy for actual Bosnian archival reality. For further creative development of archival activities new scientific knowledge is decisive, whether it is generated inside Bosnia and Herzegovina, or some outside generated ones are applied. In all this it would be important to create adequate recapitulation of the state, and after that establish the strategy of further development, a task that was not completed by the First Congress of archivists of Bosnia and Herzegovina. With good preparations, from healthy scientific positions, and not from limited administrative ones, this important achievement could be completed during the upcoming archival congress.

Hercegovine i Arhiv Republike Srpske) su u svoje arhivske propise ugradili odredbe o znanstvenoj djelatnosti¹⁸, slično prijeratnim odredbama, a to je uglavnom slučaj i sa svim arhivskim propisima na nivou kantona¹⁹. Dakle, pravna regulativa, doratna i poslijeratna, uređuje pitanja bavljenja arhiva znanstvenim radom. Njena manjkavost je u konzervativnosti, uopćenosti i nedorečenosti, odnosno neprilagođenosti potrebama informacijske arhivistike.

Znanstveno-arhivistička iskustva i dometi

Za svo vrijeme funkcioniranja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine, u svakoj od tri naznačene faze razvoja, ona se susretala sa raznovrsnim poteškoćama u svom radu. Radi se o pitanjima statusa djelatnosti i arhiva kao nosilaca djelatnosti, o nedostatnoj pravnoj regulativi, te o pitanjima neadekvatnog prostora, kadrova, opreme i finansijskih sredstava. Međutim, u najkraćem rečeno arhivska djelatnost se sa gotovo svim tim poteškoćama uspješno nosila: prana regulativa kojom je bar nominalno poboljšan status djelatnosti je uobličena, arhivskog prostora, opreme i kadrova je vremenom bivalo sve više, a izvori finansiranja su se iako nedostatni stabilizirali. Ovo je naročito karakteristično za prvu (i najdužu) fazu razvoja (1947-1991)²⁰, dok je druga (ratna) faza donijela brojne nove probleme među kojima su najteži oni koji se tiču ratnih razaranja i stradanja²¹. U tekućoj (trećoj) fazi razvoja uglavnom je izvršena obnova arhivske djelatnosti na način da je ona ponovo organizirana na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine (bar nominalno), da je došlo do povećanja arhivskog prostora, broja preuzetih arhivskih fondova i zbirki²², arhivske opreme među kojom i informatičke, te da je i broj arhivskih kadrova značajno povećan. Razumljivo postoje brojne poteškoće koje se dijelom tiču redukcije stručnih i znanstvenih nadležnosti Arhiva Bosne i Hercegovine, formiranje čak devet arhiva na području Federacije Bosne i Hercegovine (Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine i osam kantonalnih arhiva) od kojih su neki na samom početku stručnog posla. Isto tako centralizacijom arhivske službe Republike Srpske reducirana je funkcija nekoliko prijeratnih regionalnih arhiva (u Doboju i Foči) koji su postali odjeljenja Arhiva Republike Srpske. Formirano je i više novih arhivskih udruženja tako da osim udruženja na nivou Bosne i Hercegovine djeluju i dva entitetska i više kantonalnih udruženja²³.

Sve ove promjene negativno su utjecale i na intenzitet, obim i kvalitet znanstvenog rada u arhivima. Upravo dugo je vremena arhivima trebalo da postanu kreativni stručno-znanstveni organizmi, da prestanu biti pukli serviseri organa vlasti. I kad se na tome počelo bitnije napredovati, došao je rat koji je razorio arhivsku mrežu i donio brojne teškoće u funkcioniranju arhivskih ustanova. Po završetku rata mnogi arhivi su počinjali iz početka, tako da period stasavanja pojedinih arhivskih kolektiva još uvijek traje. U takvim okolnostima arhivi su zaokupljeni nekim osnovnim pitanjima djelatnosti kao: preuzimanje (spašavanje) arhivske građe, upravni poslovi, zaštita i čuvanje arhivske građe u arhivu, evidencija i nadzor arhivske građe u nastajanju itd. Samo mali broj arhiva se uspio izdići iznad tih svakodnevnih operativnih poslova, te usmjeriti i jačati aktivnost i na znanstvenom planu. Među uspješnijima na tom planu su: Arhiv Tuzlanskog kantona, Istorijski arhiv Sarajevo i Arhiv Republike Srpske.

18. Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine («Sl. novine FBiH», br. 45/2002) je u članu 32, stavovi 9, 10, 11, 13, 14, 15 i 16, uredio pitanja naučnog rada, dok je Zakonom o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske («Službeni glasnik RS», br. 35/99 i 9/00), naučna dimenzija arhivske djelatnosti uređena gotovo identično određenjima iz prijeratnog Zakona (čl. 37, stavovi 6, 7, 11 i 12).

19. Od svih kantonalnih arhivskih zakona naučni zadaci arhiva su ponajbolje definirani u Zakonu o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona («Sl. novine TK», br. 15/00) i to u čl. 37, stavovi 15, 16, 17, 22 i 23.

20. O osobenostima razvoja i zrenja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine napisano je više radova među kojima: Matko Kovačević, *Pola stoljeća arhivske službe Bosne i Hercegovine*, u «Arhivska praksa», br. 1, Tuzla 1998, 13-24, Azem Kožar, *Pedeset godina arhiva u Tuzli*, u: *Pedeset godina arhiva u Tuzli (1954-2004)*, Tuzla 2005, 13-76.

21. Više o ratnim stradanjima arhivske građe i arhivskih objekata vidi: Azem Kožar, *Stradanja arhivske građe Bosne i Hercegovine*, u «Sodobni arhivi», br. 21, Maribor 1999, 287-292; Enisa Marić, *Ratna stradanja i oštećenja arhivske i registraturne građe na području istočnog Mostara*, u «Glasnik arhiva i DAR BiH», br. 34, Sarajevo 1997, 71-73.

22. Azem Kožar, *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima Bosne i Hercegovine*, u «Zbornik radova», Sarajevo 2007, 39-52.

23. O normalizaciji rada arhivskih ustanova i arhivskih udruženja u periodu od 1995. do 2009. godine napisano je više radova objavljenih u «Glasniku arhiva i DAR BiH», br. 35 i 36, Sarajevo 1989/99. i 2000/01, u «Arhivskoj praksi», br. 1-11, Tuzla 1998-2008. i drugdje.

Analizom znanstvenog rada arhiva u Bosni i Hercegovini arhivisti se nisu do sada bitnije bavili. Sobzirom na to, kao i na dileme u razdiobi stručnog od znanstvenog rada, ovdje ćemo analizirati izdavačku djelatnost arhiva (od nastanka do zaključno sa 2008. godinom), kao svojevrsnog reprezentanta znanstvenih aktivnosti. Pod ovom vrstom posla podrazumijevamo objavljivanje historijskih izvora, vodiča, inventara i časopisa.

Arhiv Bosne i Hercegovine izdao je ukupno 26 publikacija²⁴.

Arhiv Republike Srpske izdao je sedam publikacija²⁵.

Arhiv Tuzlanskog kantona izdao je dvadesetosam publikacija²⁶.

Istorijski Arhiv Sarajevo izdao je dvadesetšest publikacija²⁷.

Svi arhivi u Bosni i Hercegovini sve do 1998. godine izdavali su jedan arhivski časopis „Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine“. Prvi broj izašao je 1961, a posljednji, 36-ti po redu, 2001. godine. Drugi arhivski časopis pod nazivom „Arhivska praksa“ pojavio se 1998. godine u izdanju Arhiva Tuzlanskog kantona i Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. Do sada je izašlo 11 brojeva. Osim ovih 2007. godine pojavio se u izdanju novoformiranog Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine časopis pod nazivom „Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine“. U toku 2009. godine izašao je prvi broj časopisa „Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske“.

O značaju *Glasnika arhiva i DAR BiH* za razvoj arhivske službe Bosne i Hercegovine, te o znanstvenoj strukturi tekstova koji su u njemu objavljeni, pisano je u više navrata. Ukratko: radi se o prestižnom časopisu sa značajnim brojem znanstvenih (historijskih i arhivističkih) članaka, koji je dao ogroman doprinos razvoju arhivske struke i znanosti. Za ilustraciju znanstvenosti objavljenih radova dovoljno je naznačiti imena nekih od renomiranih znanstvenika (arhivista, historičara i dr.), među kojima: Kasim Isović, Hamid Dizdar, Hamdija Kreševljaković, Hamdija Kapidžić, Ferdo Hauptmann, Galib Šljivo, Božo Madžar, Ibrahim Tepić, Tomislav Kraljačić, Iljas Hadžibegović, Enes Pelidija, Hivzija Hasandedić, i dr.

Od značaja je izvršiti makar djelimičnu analizu radova novog arhivskog časopisa *Arhivska praksa*, koji jedanaest godina izlazi u kontinuitetu i predstavlja neku vrstu kompenzacije za zastoje u izlaženju *Glasnika arhiva i DAR BiH*, kako bi se stekla bar okvirna predstava o njegovom značaju i dometima. Naime, u jedanaest brojeva *Arhivske prakse*, od 1-11, koji je izlazio od 1998-2008. godine, objavljeno je ukupno cca 360 radova različite provenijencije. Autori jedne trećine tih radova su arhivisti iz Arhiva Tuzla, jedne trećine arhivisti iz Bosne i Hercegovine, te jedne trećine arhivisti iz inostranstva. I okvirni podaci o autorima i broju objavljenih radova dovoljna su ilustracija stručne ali i znanstvene dimenzije ovog časopisa i arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine u cjelini²⁸.

Među autorima radova iz inostranstva su ponajviše arhivisti iz Republike Slovenije (cca 50 radova) i to: Žarko Štrumbl (11), dr. sc. Mirsolav Novak (9), dr. sc. Peter P. Klasinc (8), Gašper Šmid (7), mr. sc. Nada Čibež (4), te mr. sc. Zdenka Semlić-Rajh (3), dr. sc.

24. www.arhivbih.gov.ba, *Arhiv Bosne i Hercegovine 1947-1977*, Sarajevo 1977; *Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom* (redaktor Risto Besarović), Sarajevo 1968; *Grada o počecima radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1905.* (izbor, redakcija i prijevod Vojislav Bogičević), Sarajevo 1956; *Sarajevski atentat: izvorne stenografske bilješke sa rasprave protiv Gavrila Principa i drugova održane u Sarajevu 1914. godine*, (kritička obrada, uvod i redakcija Vojislav Bogičević), Sarajevo 1954, *Narodna vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945-1948.* (priredila Rosa Cvijović), Sarajevo 1985; *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakuško mearifsku autonomiju*, (sabradio i uredio Ferdo Hauptmann), Sarajevo 1967; *Generalni štrajk u Bosni i Hercegovini 1906. godine*, (izbor, redakcija i prijevod Kasim Isović), Sarajevo 1963-1966; *Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1907.* (izbor i redakcija Kasim Isović), Sarajevo 1975; *Agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini 1878-1918.* (redaktor Hamdija Kapidžić), Sarajevo 1969; *Naučne ustanove u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, (sabradio i uredio Hamdija Kapidžić), Sarajevo 1973; *Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1908. godine*, (odabrao i uredio Božo Madžar), Sarajevo 1982; *Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1909. godine*, (odabrao i uredio Božo Madžar), Sarajevo 1984; *Socijalistički radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1910. godine*, (priredio Božo Madžar), Sarajevo 1986; *Vodič Arhiva Bosne i Hercegovine*, (grupa autora), Sarajevo 1987; *Kasim Isović: Sabrani radovi*, (uredio Andrej Rodinis), Sarajevo 2007; *Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu*, (uredila Edita Radosavljević), Sarajevo 1989; *Oblasni odbor sarajevske oblasti 1926-1928. Oblasna skupština Sarajevske oblasti 1928-1929. Oblasna finansijska uprava Sarajevske oblasti 1927-1929. sumarno-analitički inventar*, (uredila Krunoslava Lovrenović-Zeba), Sarajevo 1991; *Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 1919-1921. sumarno analitički inventar za seriju opštih spisa*, (autor Samija Sarić), Sarajevo 1991; *Napretkova kulturno-historijska zbirka, analitički inventar*, (autor Andrej Rodinis), Sarajevo 2004; *Srpsko kulturno i prosvjetno društvo „Prosvjeta“ (1902-1949). sumarno-analitički inventar*, (autor Slavica Klarić), Sarajevo 2004; *Muslimansko kulturno i prosvjetno društvo „Gajret“, analitički inventar*, (autor Edin Prguda), Sarajevo 2004; *Arhiv Napretka*, (Priredili: Krunoslava Lovrenović-Zeba, Vera Štimac, Matko KOvačević, Slobodan Kristić), Sarajevo 2003; *Jevrejska kulturna i druga društva u Bosni i Hercegovini 1885-1945. regesta*, (autor Sajma Sarić), Sarajevo 1995; *ISAAR (CPF). Međunarodni standard arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe i za obitelji (International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families), drugo izdanje*, (prijevod mr. sc. Andrej Rodinis), Sarajevo 2004; *Okrugli sto (sa međunarodnim učesćem) na temu: Arhivi u vremenu tranzicije (archives in the age of transition)*, Sarajevo 10. 05. 2001; *Španski građanski rat (1936-1939) u ostavštini Čede Kapora*, (autor Andrej Rodinis), Sarajevo 2006.

25. www.arhivrs.org, *Dokumenti o radničkom pokretu u Bosanskoj krajini 1919-1941.* Banjaluka 1964; *Mrguda-knjiga mapa*, Banjaluka 1966; *Arhiv Bosanske krajine 1953-1983.* Banjaluka, (vodič), Banjaluka 1983; *Arhivalija-sujedok vremena*, Banjaluka 2003/04; *Banjaluka i ban Svetislav Tisa Milosavljević*, Banjaluka 2004; *Štampa i štamparije u Banjaluci do 1941.* (autor Bojan Stojnić), Banjaluka 2006; *Knez Pavle Karadžević-kraljevski namesnik 1934-1941.* Banjaluka 2008; *Regesta dokumenata o radničkom pokretu u Bosanskoj krajini 1919-1941. godine.*

26. www.arhivtk.com.ba, *Generalni štrajk rudara i Husinska buna 1920.* (grupa autora), Tuz-

la 1981. i 1984; *Dobrovoljno vatrogasno društvo Tuzla*, (grupa autora), Tuzla 1983; *Vodič Arhiva Tuzla*, (grupa autora), Tuzla 1989; *Orijentalna zirkla (inventar)*, (autor Nermana Hodžić), Tuzla 1990; *Okrružni narodni odbor Tuzla*, (autor Nermana Hodžić), Tuzla 1991; *Regionalni istorijski arhiv Tuzla 1954-1994*, (autor Azem Kožar), Tuzla 1995; *Arhivistika u teoriji i praksi, knj. 1*, (autor Azem Kožar), Tuzla 1995; *Tuzla u osmansko doba*, (autor Džemal Čilimković), Tuzla 1996; *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosanske države*, (autor Salih Jalimam), Tuzla 1997; *Narodna uzdanica u društenome i kulturnome životu muslimana Bosne i Hercegovine*, (autor Ismail Hadžiahmetović), Tuzla 1998; *Pomoćne historijske nauke*, (autori Azem Kožar i Ivan Balta), Tuzla 2003; *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, (autori Azem Kožar i Ivan Balta), Tuzla 2004; *Arhivistika u teoriji i praksi, knj. 2*, (autor Azem Kožar), Tuzla 2005; *Tuzlanske historijske minijature*, (autor Šefkija Muteveli), Tuzla 2005; *Mogu li se još spasiti? Konzervacija i restauracija pisanog blaga*, (grupa autora), Sarajevo 2006; *Pedeset godina arhiva u Tuzli (1954-2004)*, Tuzla 2005; *Časopis Arhivska praksa*, br. 1-11, Tuzla 1998-2008; *Deset godina časopisa Arhivska praksa (1998-2007)*, (autor Izet Šabotić), Tuzla 2007; *Tuzlanski, Bijeljinski i Srebrenički sidžil (1641-1833)*, (autor Tufan Gündüz), Tuzla 2008; *Popis bijeljinskog kadiluka, mulkovna dobra, knjiga I*, (autor Kemal Nurkić), Tuzla 2009; *Salih Šafvet Bašić: Jedan osmanski intelektualac u Bosni i Hercegovini*, (autor Genç Osman Geçer), Tuzla 2009.

27. www.arhivsa.ba. *Glas Arhiva grada Sarajeva (bilten)*, Sarajevo 1960; *Hronologija radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta u Sarajevu i njegovoj okolini 1919-1945*, (autori Božo Dragutinović, Tomislav Kraljačić i Božo Madžar), Sarajevo 1967; *Hronologija radničkog pokreta*, (autori Božo Dragutinović, Tomislav Kraljačić i Božo Madžar), Sarajevo 1967; *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918*, (autor Hamdija Kreševljaković), Sarajevo 1969; *Grafički radnici Sarajeva 1903-1941*, (autor Budimir Miličić), Sarajevo 1975; *Sarajevo u revoluciji, Tom I-IV*, (grupa autora), Sarajevo 1976-1981; *Istorijski arhiv Sarajevo 1948-1978, (vodič)*, (grupa autora), Sarajevo 1978; *Energoinvest-RO Vaso Miskin Crni 1890-1980*, (grupa autora), Sarajevo 1980; *Šesnesta Muslimanska NOU brigada*, (grupa autora), Tuzla 1981; *RO Vaso Miskin Crni (1890-1980)*, (grupa autora), Sarajevo 1986; *Kakanj-monografija*, (grupa autora), Sarajevo 1987; *Sarajevo u Socijalističkoj Jugoslaviji, Tom I-II*, (grupa autora), Sarajevo 1988-1990; *Visočko-Fojnički kraj u NOB-i 1941-1945*, (grupa autora), Sarajevo 1991; *Defteri sarajevskog saračkog esnafa (1726-1823)*, (autor Rašid Hajdarević), Sarajevo 1998; *Arhivi i vremenu tranzicije – Okrugli sto*, (grupa autora), Sarajevo 2001; *Dani i godine opsade*, (autor Dane Olbina), Sarajevo 2002; *Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajeva*, (grupa autora), Sarajevo 2003; *Mogu li se još spasiti? Konzervacija i restauracija pisanog blaga*, (grupa autora), Sarajevo 2006; *Zbirka arhivskih propisa Bosne i Hercegovine 1947-2007*, (autori Amira Šehović i Džemila Čekić), Sarajevo 2007; *The windy city-konzulove depeše*, (autor Bahrudin Bijedić), Sarajevo 2007; *Narodno blago – Mehmed beg Kapetanović Ljubušak (Sarajevo 1888. godine)*, Sarajevo-Užice 2007; *Odabrani arhivistički i historijski radovi Hamida Dizdara*, (autori Almira Alibašić i I. Dž. Berkovac), Sarajevo 2008; *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovackog sandžaka sa analitičkim inventarom bujurulidija 1643-1807*, (autor Vesna Mijović), Sarajevo 2008; *Ljetno putovanje u Bosnu i Hercegovinu (Muhamed Ali paša)*, Sarajevo 2008; *Istorijski arhiv Sarajevo 1948-2008. Priča o nama*, (grupa autora), Sarajevo 2008. Prvim podacima nisu obahvaćeni inventari objavljeni

Slavica Tovšak (1) i dr. Potom slijede arhivisti iz Republike Hrvatske: dr. sc. Branko Bubenik (6), dr. sc. Živana Hedbeli (6), Marko Landeka (5), Aleksandra Plavšić-Milost (3), Jure Maček (3), Darko Rupčić (3), Branka Molnar (2), Silvija Babić (2), Dražen Kušen (2), itd. Autori priloga iz Crne Gore su: Ana Kaluđerović (3), Snježana Pejović (3), Milica Strugar (3), Jelena Antović (2), Darko Antović (2), i dr. Iz austrijskih arhiva su radove objavili: dr. sc. Peter Wiesflecker (5), dr. sc. Walter Brunner (2) i dr.

Autori radova iz bosanskohercegovačkih arhiva su: Mina Kujović (10), Muhamed Musa (9), Sejdaliya Gušić (8), Samija Sarić (5), Seada Hadžimehmedović (5), Šaban Zahirović (5), Enver Čengić (4), Mustafa Dervišević (4), Milena Gašić (4), Zoran Mačković (3), Dušan Vržina (3) itd.

Iz Arhiva Tuzlanskog kantona radove je objavilo 11 autora i to: dr. sc. Azem Kožar (29), dr. sc. Izet Šabotić (29), Ešefa Begović (16), dr. sc. Sead Selimović (14), Nermana Hodžić (9), Nijaz Brbutović (10), Omer Zulić (8), Saneta Adrović (8), Esaf Lević (6), Hatidža Fetahagić (5) i Selma Isić (3)²⁹.

Među najznačajnijim autorima su renomirani arhivski stručnjaci sa južnoslavenskog ali i evropskog prostora kao: dr. sc. Peter. Pavel Klasinc, dr. sc. Miroslav Noyak, dr. sc. Branko Bubenik, dr. sc. Živana Hedbeli, mr. sc. Nada Čibelj, dr. sc. Slavica Tovšak, dr. sc. Peter Wiesflecker, dr. sc. Walter Brunner, mr. sc. Zdenka Semlić-Rajh, dr. sc. Azem Kožar, dr. sc. Izet Šabotić, dr. sc. Sead Selimović i dr. Veliki značaj imaju i radovi autora vrhunskih praktičara koji su svojim višegodišnjim životnim znanjima i iskustvom obogatili arhivsku teoriju i praksu i stekli najveća stručna zvanja, među kojima: Žarko Štrumbl, Gašper Šmid, Snježana Pejović, Jelena Antović, Darko Rupčić, Marko Landeka, Mina Kujović, Muhamed Musa, Sejdaliya Gušić, Samija Sarić, Seada Hadžimehmedović, Šaban Zahirović, Zoran Mačković, Dušan Vržina, Ešefa Begović, Nermana Hodžić i dr.

Ostali autori čija su imena naprijed naznačena uglavnom spadaju u kategoriju mlađih arhivista od kojih se jedan broj bavi i informatičkom arhivistikom, čine onaj kadrovski potencijal koji je svojim radovima pokazao da je uspješno ovladao postojećim arhivističkim znanjima, te da ima dovoljno znanja i umijeća da ista implementira u dalji razvoj arhivističkih stručno-naučnih tokova.

Znanstvena znanja bosanskohercegovačkih arhivista miješala su se i sa znanjima u drugim zemljama iz okruženja i šire. Objavljeno je na desetine stručnih i znanstvenih radova u arhivskim časopisima: „Arhivist“ (časopis Saveza arhivskih radnika Jugoslavije), „Arhivski pregled“ (časopis arhiva i arhivista Srbije), „Arhivski vjesnik“ (časopis arhiva i arhivista Hrvatske), „Sodobni arhivi“ (časopis arhiva i arhivista Slovenije)³⁰, „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“ (Zbornik radova sa naučnog skupa u organizaciji i izdanju Pokrajinskog arhiva Maribor), „Atlanti“ (časopis Međunarodnog instituta arhivskih znanosti Maribor-Trst)³¹, itd. Za ilustraciju stanja uzet ćemo brojčane pokazatelje o autorima i radovima koje su objavili bosanskohercegovački arhivisti u Zborniku radova „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“.

Prvi broj ovog časopisa (Zbornika radova) izašao je 2002. godine, tako da je zaključno sa 2009. godinom izašlo 8 brojeva. Među brojnim radovima značajan je broj i struktura radova arhivista iz Bosne i Hercegovine. Po godinama izdanja i autorima to izgleda ovako:

Godina izdanja	Broj autora iz Bosne i Hercegovine	Broj radova autora iz Bosne i Hercegovine
2002.	3	3
2003.	6	6
2004.	4	4
2005.	9	9
2006.	7	7
2007.	6	5
2008.	4	4
2009.	8	7
Svega:	47	45

Među autorima najviše radova objavili su: dr. sc. Azem Kožar (8), dr. sc. Izet Šabotić (8), Muhamed Musa (4), Sejdalija Gušić (3), Mina Kujović (3), po dva rada objavili su Džemila Čekić, Omer Zulić, Enver Čengić, Šaban Zahirović, Mustafa Dervišević, a po jedan: Selma Isić, Milan Gašić, Taiba Mehmedović, Matko Kovačević, Slobodan Kristić, Ljiljana Radošević i Anđelko Terzić. Dakle u osam zbornika, objavljivalo je 18 autora iz Bosne i Hercegovine (većina je objavila više radova) ukupno 45 radova. Radovi su objavljivani u kontinuitetu i na različite arhivističke teme, što je od posebnog značaja³².

Za pravilno određivanje znanstvenosti časopisa od značaja je i njihova tematska strukturiranost. Svi naznačeni bosanskohercegovački časopisi su relativno slično strukturirani. Ovo je posebno slučaj kod dva najznačajnija arhivska časopisa: *Glasnik arhiva i DAR BiH* i *Arhivska praksa*.

Glasnik arhiva i DAR BiH u prvoj seriji (brojevi 1-24) imao je sljedeće tematske cjeline (rubrike): I – Arhivistika i arhivska služba, II – Članci i rasprave, III – Građa, IV – Prikazi i ocjene, V – Društvene vijesti, VI – Bibliografija. Prije tekstova iz Arhivistike objavljivani su radovi iz historije a najčešće sa naučnih skupova posvećenih nekom značajnom događaju iz historije radničkog i komunističkog pokreta. U „Člancima“ su najčešće objavljivani historijski radovi. U „Građi“ su također dominirali radovi historičara kao i u „Prikazima i ocjenama“. Tako je praktično vrlo često i više od polovine Časopisa imalo historiografski karakter. To je direktan odraz odnosa historije i arhivistike, u kojem je arhivistika „i u svojoj kući“, imala podređenu (pomoćnu) ulogu. Vremenom je, u drugoj seriji Časopisa (brojevi 25-36), iako je struktura ostala ista (osim što su „Bibliografiju“ zamijenili „Inventari“), jačala tematska cjelina „Arhivistika i arhivska služba“, rubrike „Članci“, „Građa“ su reducirane a rubrika „Prikazi i ocjene“ dobila je i arhivističke sadržaje. Ove promjene su, očividno,

u Glasniku Arhiva i DAR BiH.

28. Izet Šabotić, *Deset godina časopisa „Arhivska praksa“ 1998-2007*, (dalje: I. Šabotić, *Deset godina časopisa*), Tuzla 2007, 72-74; «Arhivska praksa», br. 11, Tuzla 2008.

29. I. Šabotić, *Deset godina časopisa*, 72-74; «Arhivska praksa», br. 11, Tuzla 2008.

30. Najveći broj radova bosanskohercegovački arhivisti objavili su u slovenačkom časopisu «Sodobni arhivi» čiji je prvi broj izašao 1979. godine, a posljednji 25-ti 2003. godine.

31. Prvi broj časopisa «Atlanti» izašao je 1991. godine. Do 2008. godine izašlo je 18 brojeva.

32. Tehnični in vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja, brojevi 1-8, Maribor 2002-2009.

rezultat razvoja arhivistike i njenog nastojanja da se skine historio-
grafska ljuštura i protežira sopstveni naučni profil.

Arhivska praksa je imala postojanu unutarnju strukturu: I. Arhiva i arhivska služba, II. Iz drugih časopisa, III. Prikazi i ocjene, IV. Izvještaji. Od osmog broja časopisa uvedena je kao treća tematska cjelina „Građa“ u kojoj se objavljuju radovi historiografskog karaktera. Osim pitanja klasične arhivistike ovaj časopis je okrenut i pitanjima informatičke arhivistike, ponajviše u člancima inostranih autora. Upravo je preko ovog časopisa ponajviše došlo do mješanja arhivskog znanja izvan i unutar Bosne i Hercegovine. I to je konkretan i krupan doprinos ukupnom razvoju arhivske teorije i prakse.

Značajne pokazatelje o objavljenim stručnim i znanstvenim radovima arhivista daju monografije arhiva, vodiči i arhivski časopisi. Tako je npr. 17 arhivista Arhiva Tuzlanskog kantona zaključno sa 2004. godinom objavilo cca 350 radova³³, 20 arhivista iz Arhiva Republike Srpske zaključno sa 2008. godinom objavilo je 118 radova, itd³⁴.

Umjesto zaključka

Arhivistička znanja su, neosporno je, potrebna bosanskohercegovačkom društvu i ono se njime itekako koristi. U toku 20. stoljeća uspostavljena je kakva-takva i stručno-znanstvena infrastruktura (propisi, institucije, udruženja) koja nastoji da postavljene zadatke adekvatno obavi. Međutim, ta infrastruktura je veoma nedostatna (prostor, kadrovi, oprema, finansijska sredstva) tako da se najčešće sve svodi na obavljanje najneophodnijih tekućih poslova, uglavnom kako arhivska djelatnost nebi postala usko grlo administracije.

Klasična funkcija arhivistike u Bosni i Hercegovini je dominirajuća, mada je u permanentnom opadanju postepeno se usmjeravajući savremenim potrebama informatičkog društva. I to nije upitno. Upitna je dinamika tih promjena, a to je složeno pitanje koje u sebi sublimira shvatanja, mogućnosti i mehanizme centara moći (organa države) s jedne strane, te arhivista i arhivskih ustanova s druge strane.

Za kreativnu stručno znanstvenu dimenziju arhivske djelatnosti u 20. stoljeću nisu stvoreni optimalni uvjeti. Ipak, mnogi arhivi i arhivisti su i na tom planu napravili krupne rezultate koji su od značaja za arhivistiku uopće, a koji bitno doprinose da arhivistika dobije svoj odgovarajući status. Na tom planu su značajni rezultati postignuti izdavanjem arhivističkih časopisa (*Glasnik arhiva i DAR BiH*, *Arhivska praksa* i dr.) i održavanjem sve kvalitetnijih međunarodnih znanstvenih skupova u zemlji (savjetovanje „Arhivska praksa“ i Tuzli i dr.) i inostranstvu (*Sodobni arhivi* u Mariboru, *Međunarodna arhivska konferencija* u Mariboru i Trstu, *godišnja i tematska savjetovanja arhivista Hrvatske, Vojvodine* i dr.).

Razvoju arhivistike pogoduje činjenica što informatičko društvo samo generira te promjene koji su neophodan sastavi dio globalizacijskih i civilizacijskih procesa. Međutim, određene nepogo-

33. Grupa autora, *Pedeset godina Arhiva u Tuzli (1954-2004)*, Tuzla 2005, 189-236.

34. *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske*, br. 1/09, Banjaluka 2009, 561-571. Nažalost, osim ova dva zbirna podatka ne postoje po ostalim arhivima sumirani podaci ove vrste, mada su značajan broj radova objavili arhivisti Arhiva Bosne i Hercegovine, Istorijskog arhiva Sarajevo, Arhiva iz Mostara, Travnička i Bihaća.

dnosti po razvoj arhivistike su sadržane u nerazumijevanjima centara moći svih nivoa, ponajviše usljed toga što su im fundamentalna arhivska znanja nepoznata. Oni žele da izgrade poslušnu a ne znanstveno fundiranu arhivsku djelatnost, dakle, njihova vizija razvoja ove znanosti ne postoji. U tome uglavnom uspijevaju ponajviše zbog nepostojanja optimalnog kvantuma arhivističkog znanja među arhivistima, posebno među upravljačkim strukturama u arhivima, tj. među onima koji imaju utjecaja na strategiju i planove razvoja i rada ovih ustanova. Ovo je poznata ali do sada uporno zataškavana istina. Politički poslušnici uniformisani u arhivističkim (partijskim) odorama nemaju interesa da se stanje radikalno mijenja. Kada se sve ovo zna onda nije nimalo slučajno što je Prvi kongres arhivista Bosne i Hercegovine³⁵, kao i mnogi arhivistički skupovi, apsolutno bio okrenut inventarisanju prošlosti, sa nesrazmjerno malo ideja koje otvaraju viziju razvoja arhivske djelatnosti koju može donijeti samo porast znanstvenog znanja. I ono što je na tom skupu bilo novo i konstruktivno znanje, ponajviše je u konkretnom obliku dolazilo od arhivista iz inostranstva. Na kongresu iskazana demagoška i frazeološka retorika poslušnika sistema ne može pokrenuti lokomotivu znanja naprijed. Sve to potvrđuje konstataciju da autonomnost arhivske službe u Bosni i Hercegovini ne postoji. Dakle, znanstveni pomoci se u bosanskohercegovačkoj arhivistici mogu napraviti prije svega prevazilaženjem tradicionalizma i konzervatizma unutar struke, oslobađanjem struke od tutorstva politike, i uopće raščišćavanjem sa dosadašnjim nedostatnostima subjektivne (unutarnje) i objektivne (vanjske) prirode.

Rješavanje i razvijanje fundamentalnih stručno-naučnih pitanja u duhu profiliranih standarda mora biti azimut daljeg razvoja. Neke bosanskohercegovačke osobenosti također moraju naći mjesta u novim stručno-znanstvenim opredjeljenjima. Ti procesi moraju odmah započeti, ne čekati na optimalne uvjete za njihovu realizaciju, jer će se postepeno, tj. u toku realizacije iznalaziti modaliteti novih rješenja u tom pravcu. Naprimjer: ne može se kod vrednovanja elektronskih zapisa čekati na kompletiranje cjelokupne pravne regulative i ne primjenjivati princip kontekstualnog vrednovanja itd. Iako su, dakle, optimalna rješenja uvjetovana stvaranjem općeg okvira, tj. makro okvira, arhivisti trebaju svako posebno stručno i znanstveno pitanje rješavati u duhu općih stremljenja i dometa arhivistike i srodnih znanstvenih disciplina. Na taj način će se „u hodu“ pomijerati i usmjeravati znanstveno-arhivistički tokovi znanja, što je najbolja (pa i neminovna) terapija za aktualnu bosanskohercegovačku arhivističku zbilju.

Za dalji kreativan razvoj arhivske djelatnosti presudna su nova znanstvena znanja, bilo da se ona generiraju iznutar ili da se primjenjuju ona koja su nastala izvan arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine. U svemu tome bitno bi bilo sačiniti adekvatnu rekapitulaciju stanja, a potom utvrditi strategiju daljeg razvoja, što je propustio da uradi Prvi kongres arhivista Bosne i Hercegovine. Uz dobre pripreme, sa zdravim znanstvenih polazišta, a ne iz ograničenih administrativnih okova, taj prijelom bi se mogao dogoditi na narednom (drugom) bosanskohercegovačkom arhivističkom kongresu.

35. Prvi kongres arhivista Bosne i Hercegovine održan je na Ilidži kod Sarajeva 2-4. 11. 2006. godine.